

Sovyet Türkmenistanı'nın İlk Yıllarında Stavropol Türkmenleri Üzerine Çalışmalar: G. Kuliyev Örneği

*Studies on the Stavropol Turkmens in the First Years of Soviet Turkmenistan:
Example of G. Kuliyev*

Tahir AŞIROV*
Serdar GAYYPNAZAROV**
Parahat DURDYGYLYJOV***

Öz

Sovyet Türkmenistanı'nın ilk yıllarında Stavropol Türkmenlerinin tarihi, kültürü, dili ve edebiyatı ile ilgili önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Türkmen bilim adamları, Kuzey Kafkasya Türkmenlerinin yanına edebî Türkmençeyi öğretmek gayesiyle gitmişlerdir. Bunun sonucunda farklı yazılar ortaya konulmuştur. Bunlardan biri Türkmen şairi Mahtumkulu hakkında “Magtımghulı Sovda Burjuaziyasının İdeologı” (Mahtumkulu Ticari Burjuvazisi'nin İdeologu) adıyla eser kaleme alan Gurban Kuliyev'dir. Kuliyev, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türkmen öğretmenlere edebî Türkmençeyi öğretmek amacıyla 1929 yılının yazında Stavropol'a gitmiştir. Daha sonra Kuliyev, Stavropol Türkmenleri ile ilgili 1929 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “İstavropol Türkmenleri Hakında” (Stavropol Türkmenleri Üzerine) adıyla bir dizi yazı yayımlamıştır. Kuliyev'in bu yazısı beş bölümden oluşmaktadır: “İstavropol Türkmenlerinin Tarihinden” (Stavropol Türkmenlerinin Tarihinden), “Orıs Yüvirt Basarlarının Zulmı” (Rus İşgalcilerin Zulmü), “İstavropol Türkmenlerinin “Millî, Medeni” Ayrılıkları” (Stavropol Türkmenlerinin “Millî, Medeni” Ayrılıkları), “İstavropol Türkmen Rayonının İktisadı Bolşı” (Stavropol Türkmen İlçesinin İktisadî Durumu) ve “Rayon Apparatını

---

* Doç. Dr.; Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi; tahirashirov@gmail.com; Orcid: 0000-0002-9684-0834

** Türkmenistan İlimler Akademisi MDEMG Enstitüsü; serdargayypnazarow@gmail.com; Orcid: 0000-0002-2166-9032

*** Öğretim görevlisi; Mahtumkulu Devlet Üniversitesi; parahat3786@gmail.com; Orcid: 0000-0002-7645-3642

Yerleşdirmek İşleri” (İlçe İdaresini Yerleşdirmeye Çalışmaları). Kuliyev yazısında, Kuzey Kafkasya'ya göç eden Türkmenlerin tarihini, özellikle geçimini ve kültürünü gözlemleyerek ortaya koymaktadır. Kuliyev'in yazısının, Sovyet Türkmenistanı'nda Stavropol Türkmenleri üzerine gözleme dayanan değerli çalışmalardan biri olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Türkmenistanı, Stavropol Türkmenleri, Kuliyev, Tarih, Medeniyet.

Abstract

In the first years of Soviet Turkmenistan, important studies on the history, culture, language and literature of Stavropol Turkmen began to be carried out. In this context, Turkmen scholars went to the North Caucasus Turkmen to teach literary Turkmen. As a result, different articles have been put forward. One of them is Gurban Kuliyev, who wrote a work about the Turkmen poet Mahtumkulu under the name “Magtimgılı Sovda Burjuaziyasının İdeologı” (Mahtumkulu Ticari Burjuvazisi'nin İdeologu (Ideolog of the Mahtumkulu Commercial Bourgeoisie). Kuliyev went to Stavropol in the summer of 1929 to teach literary Turkmen to Turkmen teachers living in the North Caucasus. Later, Kuliyev published a series of articles on Stavropol Turkmen in the "Turkmenistan" newspaper in 1929 with the name "İstavropol Turkmens About" (On Stavropol Turkmens). This article of Kuliyev consists of five parts: “İstavropol Türkmenlerinin Tarihinden” (From the History of Stavropol Turkmen), “Orıs Yüvirt Basarlarının Zulmı” (The Cruelty of the Russian Invaders), “İstavropol Türkmenlerinin “Milli, Medeni” Ayrılıkları” (The History of the Turkmen of Stavropol “National, Civilized” Divisions), “İstavropol Türkmen Rayonının İktisadi Bolşı” (Economic Status of Stavropol Turkmen District) and “Rayon Apparatını Yerleşdirmek İşleri” (Indigenization of the District Administration). In his article, Kuliyev reveals the history of the Turkmens who migrated to the North Caucasus, especially by observing their livelihood and culture. It can be said that Kuliyev's article is one of the valuable studies based on observation on Stavropol Turkmens in Soviet Turkmenistan.

Keywords: Soviet Turkmenistan, Stavropol Turkmens, Kuliyev, History, Civilization

Giriş

1924 yılında Sovyet Türkmenistanı'nın ilan edilmesiyle birlikte Türkmen halkının tarihi, dili, edebiyatı ve kültürü başta olmak üzere farklı alanlarla ilgili önemli çalışmalar düzenli bir şekilde yapılmaya ve farklı mecralarda yayımlanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türkmenistan'ın bugün bulunduğu topraklar dışında kalan Türkmenlerin tarihi, dili, edebiyatı ve kültürü ile ilgili de önemli yayınlar yapılmıştır. Özellikle Kuzey Kafkasya Türkmenleri üzerine yapılan çalışmalar dikkat çekicidir. Bunu genel olarak iki etmenin olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi Türkmen bilinci, ikincisi ise söz konusu bölgenin Sovyetler Birliği sınırları içinde yer alması şeklinde özetlemek mümkündür. Nitekim bu dönemde Kuzey Kafkasya Türkmenlerinden Astrahan (Hatunoğlu ve Aşirov, 2022: 83-98) ve Stavropol Türkmenleri hakkında önemli çalışmalar yapılmıştır. Kuzey Kafkasya'nın Astrahan ve Stavropol bölgesine yerleşen Türkmenlerin tarihi, dili, edebiyatı ve sosyal yaşamları “Astrahan Türkmenleri” ve “Stavropol Türkmenleri” başlıkları altında yayımlandığı görülebilir. Aynı şekilde Sovyetler Birliği içinde olan Tacikistan'da ikamet eden Türkmenler ise “Tacikistan Cumhuriyetindeki Türkmenler” ismiyle yayımlanmıştır (Aşirov ve Albayrak, 2020: 96-113).

Bu dönemde Stavropol Türkmenleri konusunda yayın yapanlardan biri de 1932 yılında Türkmen şairi Mahtumkulu hakkında “Magtımğulı Sovda Burjuaziyasının İdeologı” (Mahtumkulu Ticari Burjuvazisi'nin İdeologu) adıyla eleştirel eser kaleme alan Gurban Kulyev'dir (Aşirov, 2020: 213-214). Sovyet Türkmenistanı döneminde aktif bilim adamlarından Kulyev'in “Pioner” dergisinde “Öktäbir Dünyä Inkılabının Başıdır” (Ekim Dünya İnkılabının Başıdır) ve “Mektep Pionerleri Arasında Dine Garşı Terbiye Güçlendirilsin” (Okul Pionerleri Arasında Dine Karşı Eğitim Güçlendirilsin) adlı yazıları yayımlanmıştır (Aşirov, 2021a: 46).

Kulyev, Stavropol Türkmenleri ile ilgili 1929 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “İstavropol Türkmenleri Hakında” (Stavropol Türkmenleri Üzerine) adıyla bir dizi yazı yayımlamıştır (Kulyev, 1929). Dönemin Türkmen düşünürlerinden Abdulhekim Gulmuhammedov (1885-1931/2) 1930 yılında “Yol. Gulıyafın, İstavropol Türkmenleri Atlı Makalası Hakında”

(Sayın Kuliyev'in Stavropol Türkmenleri Adlı Makalesi Hakkında) adıyla Kuliyev'in 1929 yılında "Türkmenistan" gazetesinde "İstavropol Türkmenleri Hakkında" adlı Stavropol Türkmenleri üzerine yazdığı makaleye bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır (Aşırov, 2020: 180).

Kuliyev, bu dönemde Stavropol Türkmenlerinin arasında bulunmuştur. Stavropol Türkmenleri arasında bulunma nedenini yazısının sonunda şu şekilde dile getirmektedir: "Türkmenistan devlet neşriyatında yayımlanan çeşitli kitap, gazete ve dergileri okuduklarında anlayacak duruma gelmesi gereklidir. Bundan dolayı bu [1929] yıl orada [Stavropol'da] olan Türkmen köy öğretmenlerinin kursunda Türkmen dilini öğretmek ve Türkmen dilinde ders vermek için o [Stavropol] Türkmenlerin[in] isteği ile Türkmenistan Halk Maarifi komitesi bizleri gönderdi" (Kuliyev, 1929). Sovyet Türkmenistanı yönetimi, Türkmenistan toprakları dışında kalan Türkmenlere, özellikle Stavropol ve Astrahan Türkmenlerine edebî Türkmen dilini öğretmek amacıyla öğretmen gönderdiği anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde Kuliyev'in 1929 yılında yayımlanan yazısını, Stavropol Türkmenlerinin tarihini, özellikle kültür ve sosyal hareketlerini çok iyi gözlemleyerek kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Yazarın bu dönemde Stavropol Türkmenlerinin tarihi, kültürü ve ekonomisi hakkındaki yazısı, beş bölümden oluşmaktadır.

1. Stavropol Türkmenlerinin Tarihi

Kuliyev'in yazısının ilk bölümü, "İstavropol Türkmenlerinin Tarihinden" (Stavropol Türkmenlerinin Tarihinden) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Stavropol Türkmenlerinin tarihini ilgi çekici bir şekilde ele almaktadır. Kuliyev, Kuzey Kafkasya'ya yerleşen Türkmenlerin Hive Türkmenleri olduğunu şöyle dile getirmektedir: "Kuzey Kafkasya yurdundaki Stavropol Türkmenlerinin aslı da Hive Türkmenlerindedir" (Kuliyev, 1929). Stavropol Türkmenlerinden olan Tülek Nazarov da 1926 yılında Stavropol Türkmenleri hakkındaki yazısında, Kuzey Kafkasya'nın Stavropol şehrine yerleşen Türkmenlerin özellikle Hive asıllı Türkmenler olduğunu vurgulamaktadır (Aşırov ve Albayrak, 2020: 102).

Bununla birlikte Stavropol Türkmenlerinin Hive Türkmenlerinden olduğunu farklı kaynaklardan görmek mümkündür. Aynı zaman Kuliyev Stavropol Türkmenlerinin Maңgışlak Türkmenleri olduğunu da söylemektedir. Maңgışlak Türkmenleri, Türkmen tarihinde önemli bir yeri vardır (Begcanov, 1993). Zîrâ Hive Türkmenleri ilk olarak Maңgışlak bölgesine göç etmişlerdir. Daha sonra onların Maңgışlak'ta ortaya çıkan problemler sonucunda Kuzey Kafkasya'ya göç etmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Kuliyev de Kuzey Kafkasya Türkmenlerinin Maңgışlak Türkmenleri olduğunu şu şekilde dile getirmektedir: “Şimdiki Kuzey Kafkasya Türkmenleri ise 300 yıl hatta ondan da daha önce Maңgışlak Türkmenlerinden gelmişlerdir” (Kuliyev, 1929).

Kuliyev, hayvancılık ile uğraşan Maңgışlak Türkmenlerinin Kuzey Kafkasya'ya göç etmesinin altında yatan sebepleri açıklamaya çalışmakta ve genel olarak hayvancılık ile uğraşan toplumlar için kaçınılmaz üç şartı saymaktadır: 1. Doğanın zengin olması, 2. Geniş çöl olması ve 3. Dinginlik olması (Kuliyev, 1929). Kuliyev, bu üç koşulun olmaması, Türkmenlerin Maңgışlak bölgesinden çıkarak Kuzey Kafkasya'ya göç etmelerinin en temel sebepleri arasında zikretmektedir (Kuliyev, 1929). Bu nedenle Kuliyev, Maңgışlak Türkmenlerinin hayvancılığa elverişli yerler olan Kuzey Kafkasya bölgesine hareket ettiklerini şu şekilde izah etmektedir: “1. Maңgışlak'ın yer kuru olup tabiatı zenginliği göçebe halk hayatının gereğine cevap verememektedir. Bu yerde Maңgışlak'tan taraf yürüdükçe geniş orta Rusya'ya yakınlaşıp, yani her türlü bitkiden iyileştiğini unutmamak gereklidir. 2. Maңgışlak'tan güney ve doğuya doğru başka Türkmen halkları tarafından teşkil edilip Maңgışlak'tan kuzey tarafa doğru geniş ve boş yerler bulmak mümkün oluşudur” (Kuliyev, 1929).

Türkmenlerin Kuzey Kafkasya'ya geldiklerinde Rusya İmparatorluğunun işgali altında olmadığını, daha sonra Rusya'nın orayı işgale başladığını şu sözler ile dile getirmektedir: “Bu zamanlar da şimdiki güney Rusya diye ülkede Kuzey Kafkasya ülkelerinde Rusya İmparatorluğu yoktu. Ancak Rus İmparatorluğu yavaşlık ile genişleyip yani XVI. yüzyılın ortasında Rus olmayan halkları kendi ellerine alıp başladı. XVIII. yüzyılın sonunda yani bundan 150 yıllar önce o imparatorluk çok genişleyip Baltık, Kara, Hazar şu

cümleden bu günkü Güney Rusya da Kuzey Kafkasya ülkelerini aldı. İşte bu yerlerin 300 yıllar bundan önce boş olup 150 yıllar bundan sonra alınması Maңgışlak Türkmenlerinin bir kısmının kuzeye doğru yürümesine sebep oldu” (Kuliyev, 1929).

Kuliyev, Maңgışlak Türkmenlerinin Kuzey Kafkasya'ya gelmelerinin üç sebebini dönemin yaşlılarının sözleri ile detaylı bir şekilde izah etmeye çalışmaktadır: “Kuzey Kafkasya geçen Türkmenleri bu esaslı sebep durumlara göre bundan tahmini 300 yıllar önce Türkmenlerin birkaç göçebe grupları yukarda ifade ettiğimiz gibi Hazar denizinin kuzeyi ve Astrahan çöllerini doğru kuzeye bakıp kendilerinin yaşam- durumlarının gereğine layık yavaş – yavaşlık tabii olarak yürümüşler. Bazı yerde çok oturup, yine de kendilerinin tarihi evlerini develerine yükleyip devam etmişlerdir” (Kuliyev, 1929). Bunun sonucunda Maңgışlak Türkmenlerinin Kuzey Kafkasya'ya gelmelerini şu şekilde özetlemektedir: “Sonuçta bu Türkmenler “az yürüyüp –çok yürüyüp” 1653 yılında, yani bundan 276 yıl önce Kuzey Kafkasya ülkesinden çıkmışlardır” (Kuliyev, 1929).

2. Rus İşgalcilerinin Zulmü

Kuliyev'in yazısının ikinci bölümü, “Orıs Yüvirt Basarlarının Zulmü” (Rus İşgalcilerinin Zulmü) başlığını taşımaktadır. Kuliyev'in bu konu başlığı Sovyet Türkmenistanı döneminde ideoloji bağlamında bir tarih okuma olarak görülse de kavramların doğru kullanıldığının açık bir göstergesi olduğu da vurgulanması gerek detaylardan biridir. Kuliyev, Türkmenlerin Kuzey Kafkasya yerleşim yeri olarak Maniç nehrinin kenarı olduğunu belirtmektedir (Kuliyev, 1929). Nazarov da Kuzay Kafkasya'ya gelen Maңgışlak Türkmenlerinin Maniç nehrinin kenarına yerleştiklerini söylemektedir (Aşırov ve Albayrak, 2020: 100). Burada Türkmenler göçebe hayatının tüm koşullarını oluşturduğunu belirtmektedir. Türkmenler hayvancılıkla uğraştıklarını ve verimli bir dönem olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu dönemde Türkmenler kendilerinin han ve başkan olduğunu açıklamaktadır. Bu zamanda Türkmenler tahmini 1800 “tārim” ev olduğu ve her bir evde beş üye üzerinden hesaplayarak 90000 nüfuza sahip olduğu çıkarımında bulunmaktadır (Kuliyev, 1929).

Kuliyev, bu dönemde Türkmenlerin derebeyi olarak yaşamlarını sürdürdüklerini belirtmektedir. Bu dönemde Rus işgalcileri gelerek buraya yerleşmeye başlamışlardır. Özgür bir hayat yaşayan Türkmenler, Rusya hâkimiyetine karşı çıkmışlardır. Ancak bu karşı çıkma sonuçsuz kalmıştır. Stavropol Türkmenleri aşağıdaki koşullar ile Rus işgalciliğine “rayet [riayet]” (boyun eğmeye) rıza göstermişlerdir: 1. Asker vermemek, 2. Kendi yerlerinde kendileri ihtiyarlı olmak, 3. Vergi (salgıt) vermemek (Kuliyev, 1929).

Kuliyev, Rusya İmparatorluğunun asker, yer ve vergi toplamak için işgal ettiklerini ancak bu koşulların Türkmenler üzerinde uygulanmaması, onlara boyun eğdirmek için geçici bir siyaset olduğunun altını çizmektedir. Haddi zatında, Ruslar üç yıl sonra bu bölgede hâkimiyetini güçlendirmiş ve Kuzey Kafkasya’da Türkler arasındaki çatışmaları, sınırları belirleyerek sonlandırmaya çalışmışlardır. Böylece Rusya İmparatorluğunun hâkimiyeti Kuzey Kafkasya’da daha da güçlenmeye başlamış ve onların siyaseti “abraylı” (saygılı/itibarlı) ve “ehli makul” kabul edilmiştir. Ancak 1863 yılından itibaren Türkmenlere istediği yerlere göçme izni verilmemiştir. Bu bağlamda 1863 yılından 1865 yılına kadar dört köy kurulmuştur. Bütün Türkmenler, az olan yerlere toplatılıp, kalan yerlere ise Ruslar yerleştirilmiştir. Rusya İmparatorluğu tarafından her bir erkeğe 30 tanap (1 hektarın beşte biri) yer verildiğini ve kadınlara ise yer verilmediği özellikle belirtilmektedir. Bununla birlikte Ruslar ağır vergiler de uygulamaya başlamışlardır. Bunun sonucunda Türkmenler göçebe hayat yaşamak isteseler de yer bulamamışlardır. Türkmenler çiftçilik yapmak isteseler tarımsal faaliyetlerinde kullanacakları çiftçilik aletleri bulunmamaktadır. Çiftçilik aletleri bulsalar da tarımsal üretimde uygulanan yöntemlerden uzak olduğunun altı çizilmiştir. Bu nedenle Türkmenlerin zenginliği olan hayvancılık ellerinden gitmiş ve fakir kalmışlardır. Bununla birlikte oturumlu hayata alışamayan Türkmenler farklı hastalıklara yakalanmışlardır. Yersizlikten hayvanlarını yitirmiş ve göçebelik hayatından oturumlu hayata geçişleri ve çiftçilik bilmezliklerin nedeniyle de kendilerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Bunun sonucunda 90000 nüfus, 1913 yılında 20000 kadar gerilemiştir. Bu kaybın nedenini Rusya İmparatorluğunun işgalci siyasetini Türkmenlere uygulaması olduğunu

belirtmektedir. Kuliyev, bu konudaki değerlendirmelerini dönemin ideolojisi bağlamında temellendirmeye çalışmaktadır (Kuliyev, 1929).

Kuliyev, Kuzey Kafkasya'da Türkmenlerin yaşamları ve gelirleri sınırlandırılmakla kalmayıp dil, din, gelenek ve sosyal yaşamlarına da müdahale edilmeye çalışıldığını ifade etmektedir: “Burada Ruslaşmak siyaseti uygulanıp, 1907-1908 yıllarında her bir köye bir okul (12 okul) kurulmuştur. Bu okulları kurmak için her köyde yer satılıp, 300000 manat Nikolay parası toplanmıştır. Bu para hesabına okul inşa etmekten başka bu okullarda Rus dilini öğretmek ve öğrencileri Rusların dinine sokmak için sadece Türkmenler için 7-8 papaz (Rus din adamı) tutulmuştur. Rusların dinine girenlere 500 manat para verilmiştir” (Kuliyev, 1929). Bunun sonucunda bu okulları bitirenlerin yönetimin kendi halkını sömürmesinde tercüman olarak hizmet ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca bu misyonerlik siyaseti sonucunda “Rus dinine” olarak ifade edilen Rus Ortodoks Kilisesinin inancını kabul edenler olduğunu da açıklamaktadır. İlaveten yazar kendi dönemi bağlamında Rus Ortodoks Kilisesinin inancını kabul edenleri 7-8 ailenin halen olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu okulları bitiren öğrencilerin yüksekokullara kayıt olmaları kabul edilmemiştir. Bunun sonucunda 1913 yılında Rusya İmparatoru II. Nikolay yanına üç Türkmen ile iki Rus olmak üzere beş temsilci gönderilmiştir. Ancak İmparator kabul etmemiş ve danışmanı “inamdarı” İstapilin’a (Stolipin) yönlendirmiştir (Kuliyev, 1929). Stapilin’ın ise okul (gımnaziya/gımnasium) açma talebini şu sözler ile cevap verdiğini aktarmaktadır: “Biz gimnaziya açmaya izin vermeyiz. 1905 yılında öğrencilerin İmparatora karşı çıkışlarına bakın! Eğer de size izin versek, sizin öğrencileriniz öyle olmaz diye kalbimizi ne ile inandırırız” (Kuliyev, 1929). Kuliyev “Orıs Yüvirt Basarlarıniñ Zulmı” (Rus İşgalcilerin Zulmü) başlığının sonunda “kısacası” diye konuyu şöyle özetlemektedir: “Rus burjuvazi zenginleri kendilerinin gücü ve siyaseti ile Türkmen milletini yoksullaştırmışlar” (Kuliyev, 1929).

3. Stavropol Türkmenlerinin “Millî, Medeni” Ayrılıkları

Kuliyev yazısının üçüncü bölümünü, “İstavropol Türkmenlerinin “Millî, Medeni” Ayrılıkları” (Stavropol Türkmenlerinin “Millî, Medeni”

Ayrılıkları) ismiyle Stavropol Türkmenlerin kültürel hayatı şeklinde ele almıştır. Stavropol Türkmenlerinin medeni zenginliği, XX. yüzyılın ikinci yarısında da Türkmen âlimlerinin dikkatini çekmiştir. Nitekim Sapar Kürenov 1962 yılında “Stavropol Türkmenleri hem de Oların Medeni Baylığı” (Stavropol Türkmenleri ve de Onların Medenî Zenginliği” adıyla Aşkabat’ta bir eser yayımlamıştır (Kürenov, 1962).

Kuliyev ilk olarak Türkmenlerin kendi özgü millî kültürü bakımından Stavropol Türkmenlerinin medeniyetinde farklılıklar olduğunu gözlemleyerek şu şekilde dile getirmektedir: “... Stavropol Türkmenlerinin medeniyetlerinde, dillerinde, elbiselerinde, adetlerinde hatta bazı dini-ruhanî adetlerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır” (Kuliyev, 1929). Yazar bunun nedenini de şöyle izah etmektedir: “Bu farklılıkların tamamı da uzun tarihin geçmesi ile doğal olarak farklılaşmaktan da özellikle onların her tarafını Kalmık, Tatar, Rus ve Nogay millî medeniyetlerinin kuşatmasıdır” (Kuliyev, 1929). Kuliyev, onların “târim” (göçebe) evlerini bıraktıklarını ve yerleşik evlerde ikamet etmekte olduklarını belirtmektedir Bununla birlikte Kuliyev’in dikkatini çeken hususlardan biri de evlerinde resimlerin asılı olmasıdır. Stavropol Türkmenlerinin ikamet ettiği evleri tarif ettikten sonra medeniyetleri hakkında şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Biz Zakaspi [Hazar Ötesi] Türkmenlerine baktığında bir az daha kültürlü olduğunu söylemek mümkündür” (Kuliyev, 1929).

Kuliyev Stavropol Türkmenlerinin elbiseler ve kıyafetleri konusunda da farklılığın göze çarptığını ifade etmektedir: “Geyim medeniyetlerinde eski Türkmen şekli çok az kalmıştır” (Kuliyev, 1929). Kuliyev bu konuda farklılığı kadın elbiseleri temelinde ele almaktadır. Farklılık bağlamından çay mevzusuna da ayrı bir yer ayırmıştır (Kuliyev, 1929).

Kuliyev Türkmenlerin ayrılmaz müzik aleti “dutar”ın onlarda da olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen “tüdük” çalgı aletinin olmadığını ve bunun nedenini ise orada ham maddenin yetişmemesiyle açıklamıştır (Kuliyev, 1929). Buna rağmen Türkmen’in büyük şairi Mahtumkulu’nun şiirleri ile Köroğlu Destanı ve diğer eski şairlerin şiirlerinden söylendiğini dile getirmektedir (Kuliyev, 1929). Stavropol Türkmenlerinin arasında Türkmen

edebiyatının canlı bir şekilde icra edildiği görülmektedir. Özellikle Köroğlu Destanı'nın Stavropol varyantı araştırmalara konu olmuştur (Veliyev, 1973). Aynı şekilde şair Mahtumkulu'nun şiirlerinin Stavropol varyantlarının kendine özgü olduğunu da görmek mümkündür (Kürenov, 1995: 22-49).

Kuliyev, Türkmen dili konusunda gençler arasında Tatarca'nın daha etkili olduğunu söylemenin imkânından bahsetmektedir. Ancak bunun dönemin “Türkmenistan” gazetesi bağlamında olduğunu da ifade etmektedir. Bunun Stavropol Türkmenlerinin lehçesi olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: “Belki o [Stavropol] Türkmenlerin kendilerine özel olan millî dilleridir” (Kuliyev, 1929). Aslında “Türkmenistan” gazetesinin edebî dil inşasının bir göstergesi olduğunu da söylemek olanaklıdır. Yazar ayrıca bu konuyu destekler nitelikte şöyle demektedir: “Bundan dolayı orada köy öğretmenleri bizim [Türkmenistan'da yayımlanan] kitap, gazete, dergilerimizin dilini anlamıyorlar” (Kuliyev, 1929). Kuliyev dil konusunu detaylı bir şekilde ele alarak anlatmakta ve şiirlerden örnekler vererek açıklamaya çalışmaktadır.

4. Stavropol Türkmen İlçesinin İktisadî Durumu

Kuliyev yazısının dördüncü bölümü, “İstavropol Türkmen Rayonunun İktisadî Boluşı” (Stavropol Türkmen İlçesinin İktisadî Durumu) ismiyle Stavropol Türkmenlerinin ekonomik hayatını anlatmaktadır. Stavropol Türkmenlerinin geçiminin hayvancılık olduğunu belirtmektedir. Kuzey Kafkasya yerleri çiftçiliğe uygun da olsa Türkmenlerin ikamet ettikleri yerler buna elverişli değildir. Buna rağmen Sovyetler Birliği döneminde vergilerden boşatılmak başta olmak üzere farklı yardımların yapıldığı belirtilmektedir. Ancak Stavropol Türkmenleri, 1917 yılına kadar siyasi baskı altında hayatlarını geçirmişlerdir. Ondan sonra da yönetimi ele alan Sovyetler döneminde de ekonomik sorunlar yaşamışlar ve bunun 1923 yılına kadar da devam etmişlerdir. Ancak yazar bunun yazılmasının çok zor olduğunu ve kendi kaleminin bunu yazmasının mümkün olmadığını şu sözlerle açıklamaktadır: “Benim kalemim bu açlığı/yokluğu tertipleyip yazarak tasvir edemiyor” (Kuliyev, 1929). Yazar, 1917 yılında gerçekleşen Ekim İnkılabının Stavropol Türkmenleri açısından önemli olduğunu dile getirmektedir (Kuliyev, 1929).

5. İlçe İdaresini Yerlileştirme Çalışmaları

Kuliyev yazısının beşinci bölümü, “Rayon Apparatını Yerlileştirmek İşleri” (İlçe İdaresini Yerlileştirme Çalışmaları) başlığı olup bu bölümde Stavropol Türkmen ilçesinin idari yapısının yerlileştirme (korenizatsiya) veya Türkmenleştirme politikasına yer vermektedir. Söz konusu dönem, Sovyetler Birliği tarafından uygulanan sovyetleştirme politika ve bu politika ilk adımı olan yerlileştirme siyasetini meşrulaştırma sürecidir (Aşirov, 2021a). Kuliyev, Rusya İmparatorluğu zamanında Ruslaştırılmaya çalışıldığını belirtmekle birlikte 1917 İhtilali’nden sonra Türkmenleştirmeye veya yerlileştirmeye başladığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda yazıda, Stavropol Türkmenlerinin 1920 yıllarına kadar yönetim açısından kendi ilçelerinin olmadığı ifade edilmiştir. Bunun nedeni olarak Sovyetler Birliği’nin iç savaştan dolayı hâkimiyet kuramadığı gösterilmiştir. Ancak 1920’den 1922’ye kadar Özerk Türkmen ilçesi olup Stavropol valiliğine bağlı olduğu belirtilmiştir. 1922’de ise Stavropol’da Rus ilçeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Türkmenler de bu ilçelere bağlanmıştır. Ancak Türkmenler buna rıza göstermeyince 1923-24 yıllarında tekrar Stavropol valiliğine bağlanmışlardır. Kuliyev, 1920 yılından itibaren Türkmen adıyla bir ilçenin olduğunu belirtmektedir. Ancak onun idaresinde 1925 yılına kadar Türkmen olmadığını açıklamaktadır. 1925 yılında itibaren yönetimde ve parti işlerinde Türkmenlerin yer almaya başladığını belirtmektedir. 1927-1928 yıllarında ise ciddi bir şekilde yönetimin Türkmenleştirme siyasetinin uygulanmıştır. Bunun sonucunda sorumlu görevlilerin yüzde 52’sinin yerli Türkmenler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tüm yazışmaların Türkmençe yapıldığını görmek mümkündür (Kuliyev, 1929).

Kuliyev yazısının sonunda Stavropol Türkmenlerinin kimliklerinin muhafaza edilmesinin gerekliliğini belirtmektedir. Bu bağlamda Türkmen dili konusuna önem verilmesinin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Stavropol Türkmenlerinden Cumanıyazov da 1926 yılında Stavropol’da Türkmen dilinin ilerlemesi için Türkmenistan Cumhuriyeti’nin Türkmenleri ile Stavropol Türkmenlerinin iş birliğinin yapması gerekliliğini vurgulamıştır (Aşirov ve Albayrak, 2020: 110). Bu durumun Türkmenistan toprakları dışında kalan Türkmenler için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Astrahan

Türkmenlerinin, Türkmenistan'dan ilim, kültürel ve eğitim – öğretim konularında yardım beklediklerini görmek mümkündür (Hatunoğlu ve Aşırov, 2022: 83-98).

Sonuç

Sovyet Türkmenistanı'nın 1925-1935 yılları arasında Kuzey Kafkasya Türkmenleri ile ilgili tarihi çalışmalar yayımlanmıştır. Gurban Kuliyev'in yazısını, Sovyet ideolojisinin Türkmenistan'da baskı dönemin başladığı bir zaman diliminde kaleme almıştır. Kuliyev'in bu yazısının, dönem itibari ile Stavropol Türkmenleri hakkında gözleme dayalı müstakil bir çalışmadır. Yazar, Stavropol Türkmenlerinin dil ve edebiyattan daha çok siyasi ve ekonomik konulara yazısında öncelik vermiştir. Ayrıca Kuliyev'in Hive merkezli Türkmen tarihi okumaya çalışmıştır. Stavropol Türkmenlerinin tarihi, dili, edebiyatı ve kültürü hakkında özgün bilgiler veren Kuliyev'in bu yazısı, Sovyet Türkmenistanı'nda yerleştirme (korenizatsiya) veya Türkmenleştirme politikasının uygulandığı dönemin ürünüdür. Aynı şekilde Kuliyev'in bu metni, Stavropol Türkmenlerinin XX. yüzyıl, yaşamı, geleneği ve kültürünün yansımasıdır. Dönemin bilim adamlarından olan Kuliyev'in makalesinin Sovyet Türkmenistanı döneminde Türkmenistan dışında kalan Türkmenlere bakış açısını göstermekle birlikte Stavropol Türkmenleri hakkında da önemli bilgiler ihtiva eden bir değerli bir yazıdır.

Kaynakça

- Aşırov, T. (2020). Türkmen Basın ve Düşünce Tarihinde Türkmen İli Dergisi (1922-1924). Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Aşırov, T. (2021a). Türkmenistan'da Sovyetleştirilme Sürecinde Pioner Dergisi (1926-1930). Ankara.
- Aşırov, T. (2016). “K. Kuliyev, (1932), Mahtumkulu Sovda Burjuaziyasının İdeolojı, Aşkabat: Türkmenistan devlet neşriyatı, 65 s.”, Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi 1 (2): 30-35.
- Aşırov, T. (2021b). “Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Döneminde Taşkent'te Yayımlanan Türkmençe Yayınlar”,

Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye Sempozyumu (11-13 Kasım 2021 AYBÜ), Ankara.

Aşirov, T. ve Albayrak, Ç. (2020). “Sovyet Türkmenistanı’nın İlk Yıllarında Stavropol Türkmenleri Üzerine Çalışmalar: Tülek Nazarov Örneği”. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 4 (1): 96-113.

Begcanov, A. (1993). *Maңgıslak Türkmenleri XVIII-XIX Asırlarda*. Aşkabat: Bereket-Bina Neşriyatı.

Hatunoğlu, N. ve Aşirov, T. (2022). “Sovyet Türkmenistanı’nda Astrahan Türkmenleri Üzerine Araştırmalar: K. Böriyev ve C. Mustakova Örneği”. *Uluslararası İdil - Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 4 (7): 83-98.

Kuliyev, G. (1929). “İstavropol Türkmenleri Hakkında”, *Türkmenistan Gazetesi*, I. (15 Ekim 1929), II. (17 Ekim 1929), III. (21 Ekim 1929).

Kürenov, S. (1962). *Stavropol Türkmenleri hem de Oların Medeni Baylığı*. Aşkabat.

Kürenov, S. (1995). *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri*. Aktaran: Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken.

Veliyev, B. (1973). *Stavropolskiy variant eposa “Geroglı”*. Avtoref. diss. kand. nauk. Aşkabat.